

การพัฒนาบรรจุภัณฑ์สินค้า OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

อัญชลิต กงพัฒน์¹
สุภารัตน์ สุกาพัฒน์¹

ความนำ

การพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในปัจจุบันกำลังได้รับความนิยมกว่าที่ผ่านมา โดยเฉพาะในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีมานี้มีสินค้าประเภทต่างๆ ได้มีการพัฒนาด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์และการออกแบบบรรจุภัณฑ์มากขึ้นเรื่อยๆ ส่วนในด้านการตลาดนั้นผู้ผลิตซึ่งเป็นชาวบ้าน หรือกลุ่มแม่บ้านยังสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ในแต่ละชนิดให้มีมาตรฐานและส่งออกขายในต่างประเทศอย่างกว้างขวาง มากกว่าเป็นเพียงการขายสินค้าภายในจังหวัดหรือระหว่างจังหวัด นอกจากนี้จะสะท้อนสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นในภาพรวมแล้วยังสะท้อนถึงการใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติของแต่ละหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ อย่างคุ้มค่า นอกจากนี้ การได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นและชุมชนมีอาชีพ มีรายได้ สามารถลดความยากจนลงได้ในระดับหนึ่ง

สภาพทั่วไปของบรรจุภัณฑ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การผลิตสินค้า OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งในปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท และหลายรูปแบบคงไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ทั้งนี้ก็เพื่อให้

มีคุณภาพเทียบเคียงกับสินค้าในภูมิภาคอื่นๆ ได้ และจะต้องพัฒนาให้เข้าสู่มาตรฐานต่างๆ ที่กำหนด เช่น อย., ม.พ.ช., ม.อ.ก. และ ฮาลาล ฯลฯ สำหรับองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญไม่แตกต่างไปจากด้านอื่นๆ คือ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ของแต่ละผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นส่วนที่ควรให้ความสำคัญ แต่หากเราจะมองย้อนไปในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ผลิตภัณฑ์หลายชนิดถึงแม้จะเริ่มต้นด้านการผลิตมาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน อาทิ งานหัตถกรรม การทำหมวกกะปิยะห์ การประดิษฐ์เรือกอลและจำลอง ดอกไม้ประดิษฐ์จากใบยางพารา หรือผลิตภัณฑ์อาหาร เช่น น้ำบูดู ลูกหยี ข้าวเกรียบปลา และขนมไทยหลายชนิด และอีกหลายส่วนที่ยังไม่ได้กล่าวถึงนั้น มักจะเน้นเรื่องของคุณภาพของผลิตภัณฑ์นั้นๆ เสียเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของการห่อหุ้มหรือที่เราเรียกว่า “บรรจุภัณฑ์” นั้นยังเป็นแบบเรียบง่าย ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากเหตุผลหลายสาเหตุ เช่น หากผู้ผลิตต้องออกแบบในส่วนของการบรรจุภัณฑ์ด้วยแล้วจะทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น จำเป็นจะต้องขายในราคาแพงขึ้น ซึ่งอาจจะทำให้จำนวนผู้ซื้อลดน้อยลง หรือผู้ผลิตยังมีความรู้และประสบการณ์ทางศิลปะในด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ไม่เพียงพอทำให้ไม่สามารถออกแบบบรรจุภัณฑ์อย่างเรียบง่าย ราคาถูก แต่มีความสวยงามน่าสนใจได้ รวมถึงหน่วยงาน และ

¹ อาจารย์ สาขาวิชาศิลปประยุกต์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

องค์กรต่างๆ ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการออกแบบ และผลิตบรรจุภัณฑ์ยังมีน้อย ส่วนใหญ่ผู้ผลิตก็จะให้บริษัทออกแบบสินค้าต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบโดยผู้ผลิตจะเป็นผู้ลงทุนให้ แต่หากเราจะพิจารณากันจริงๆ แล้วก็คงไม่มีใครปฏิเสธว่าผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการทุกรายต้องการจะให้สินค้าของตนเองหรือของกลุ่มเป็นที่สนใจแก่ผู้พบเห็น และมีแรงจูงใจในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์นั้นๆ ทั้งที่ในบางครั้งผู้บริโภคไม่เคยซื้อผลิตภัณฑ์ดังกล่าวมาเลยก็ตาม

ดังนั้นในเรื่องของบรรจุภัณฑ์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการที่จะยกระดับสินค้า OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้มีมาตรฐานในระดับชาติ และสากล แต่ประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งคงน่าจะอยู่ในส่วนของภาวะด้านการแข่งขันทางการตลาดสูงขึ้น ดังนั้นการผลักดันให้ผู้ผลิตสินค้า OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบความสำเร็จด้านการขายมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่นั้นคือการร่วมกันของหลายฝ่าย เช่น พัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัย องค์กรต่างๆ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนผู้เกี่ยวข้อง เป็นกำลังสำคัญในการช่วยให้ความรู้ประสบการณ์ ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์หรือเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบผลิตภัณฑ์ เช่น การสร้างแนวความคิดพื้นฐานของลักษณะบรรจุภัณฑ์ให้เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งอาจได้จากประสบการณ์ ผู้ผลิตซึ่งได้พบเห็นบรรจุภัณฑ์จากแหล่งต่างๆ มาเป็นข้อมูลถ่ายทอดให้นักออกแบบบรรจุภัณฑ์ได้ออกแบบโครงสร้างของบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์นั้นๆ ในส่วนของผู้ออกแบบเองจะต้องมีบทบาทในการสร้างสรรค์บรรจุภัณฑ์โดยใช้ความรู้ในหลายด้านประกอบกัน เช่น บรรจุภัณฑ์นั้นต้องมีการรองรับที่เหมาะสมแก่การจับ ถือ หิ้ว และอำนวยความสะดวกและขั้นตอนอื่นๆ จนได้ผลงานที่สมบูรณ์เหมาะสมและเป็นไปตามมาตรฐานจริง ส่วนรูปแบบของบรรจุภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบเป็นตัวอย่างขึ้น

สำเร็จแล้ว ก็จะกลับคืนสู่ผู้ผลิตซึ่งส่วนใหญ่ก็คือชาวบ้านนั่นเองทั้งนี้เพื่อเป็นต้นแบบในการผลิตขั้นต่อไป

เท่าที่ผู้เขียนได้มีโอกาสทัศนศึกษาดูงาน เป็นวิทยากรและกรรมการตัดสินในเรื่องของการออกแบบบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ต่างๆ รวมถึงเข้าร่วมโครงการวิจัยยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์พบว่าในจังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม พอสังเขปดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้มีรูปทรงและเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแต่ละท้องถิ่นที่ความน่าสนใจเทียบเท่ากับภูมิภาคอื่นๆ แล้ว
2. ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบบรรจุภัณฑ์แล้ว และยังสามารถพัฒนารูปแบบให้มีความสวยงามน่าสนใจได้อีก
3. ผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ได้รับการออกแบบบรรจุภัณฑ์เป็นเพียงการบรรจุ ของ กล่องกระดาษ หรือพลาสติกแบบเรียบง่าย

หากเราจะพิจารณาในภาพรวมทั้ง 3 กลุ่ม ข้างต้นแล้วก็คงมีจุดประสงค์ในการผลิต และขายแตกต่างกันไปตามระดับของสินค้าแต่ละประเภท แต่หากจะพัฒนาบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นสินค้าที่ดียิ่งขึ้น ก็อาจจะมีคำถามว่าบรรจุภัณฑ์ที่มีการออกแบบที่ดีอยู่แล้วในปัจจุบันจะมีการพัฒนารูปแบบอย่างไรในอนาคตเพื่อรักษามาตรฐานให้มีความน่าสนใจตลอดไป ส่วนบรรจุภัณฑ์ที่มีการออกแบบในระดับหนึ่งแล้วจะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นจะต้องเพิ่มเติมอะไรอย่างไรถึงจะเข้าสู่มาตรฐานและดึงดูดใจผู้ซื้อมากขึ้น สำหรับสินค้าที่ยังไม่ได้รับการออกแบบบรรจุภัณฑ์นั้นจะต้องเริ่มต้นอย่างไร จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอะไรบ้าง เพื่อให้ครอบคลุมจนสามารถผ่านมาตรฐานสากลได้ ซึ่งในปัจจุบันยังมีสินค้าอีกหลายประเภท หลายชนิดที่ยังมีข้อมูล รายละเอียดต่างๆ ไม่ครบถ้วนทำให้ขาดคุณสมบัติของการ

ออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ดี ทำให้ขาดโอกาสในการผ่านมาตรฐานที่วางไว้ไปอย่างน่าเสียดาย

แนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ OTOP กับ การมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

โดยปกติบรรจุภัณฑ์ที่ดีนั้นจะต้องสามารถดึงดูดความสนใจของลูกค้าคือมีความสวยงาม น่าสัมผัส น่าใช้ สะอาด น่ารับประทาน และสามารถป้องกัน หรือคุ้มครองผลิตภัณฑ์นั้นๆ จากภายนอก อีกทั้งจะต้องสะดวกและเหมาะสมต่อการขนส่งเพื่อเป็นการลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการเดินทาง นอกจากนี้ยังต้องช่วยสนับสนุน ส่งเสริมด้านการขาย เพราะถือเป็นสื่อโฆษณาที่สามารถช่วยเพิ่มกำไรอีกทางหนึ่ง ดังนั้นผู้ประกอบการจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้เรื่องการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ให้มีความเหมาะสมกับตัวผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ โดยเฉพาะการออกแบบบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้มีความน่าสนใจนับว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้ผลิตตามที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยผู้ออกแบบบรรจุภัณฑ์ในแต่ละกลุ่มหรือแต่ละหน่วยงานต่างพยายามคิดค้น ให้สินค้ามีคุณค่ามากกว่าการเป็นเพียง ตัวอักษร สีภาพประกอบเหมือนในอดีตที่ผ่านมาเท่านั้น เช่น การเพิ่มเติมสัญลักษณ์ตราประจำอำเภอ จังหวัด หรือการเสนอเรื่องราวตำนานของผลิตภัณฑ์เพื่อให้ทราบถึงประวัติที่มา และคุณค่าของผลิตภัณฑ์นั้นๆ ในแต่ละชุมชน และท้องถิ่น ซึ่งจะได้ประโยชน์ในด้านการประชาสัมพันธ์ในแต่ละจังหวัดไปด้วยโดยผ่านผู้ซื้อ ซึ่งอาจเป็นนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่มาเยี่ยมชม และแวะซื้อสินค้ากลับไปเป็นของฝากของที่ระลึกนั่นเอง

อย่างไรก็ตามยังมีผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ยังรอคอยการออกแบบและ

พัฒนาบรรจุภัณฑ์ สืบเนื่องจากยังมีผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์ และความชำนาญด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าแต่ละชนิดโดยตรงไม่มากนัก ทำให้ไม่เพียงพอที่จะรองรับการขยายตัวทางด้านการผลิตส่งผลต่อผลิตภัณฑ์สินค้าหลายกลุ่มยังไม่น่าสนใจในการเลือกซื้อดังนั้น ผู้เขียนขอเสนอแนวทางในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านหรือกลุ่มแม่บ้านในการออกแบบบรรจุภัณฑ์เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าส่วนใหญ่ผู้ผลิตสินค้าแต่ละประเภทอาจจะไม่มีความชำนาญในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์นั้นๆ โดยตรง ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ให้กับกลุ่มผู้ผลิตหรือกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น และจัดให้มีการสัมภาษณ์ สอบถาม หรือสนทนากับความต้องการในด้านลักษณะหรือรูปแบบของบรรจุภัณฑ์ของตนเอง หรือของกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลเพียงพอสำหรับให้นักออกแบบบรรจุภัณฑ์ออกแบบสินค้านั้นๆ ในขั้นตอนต่อไป

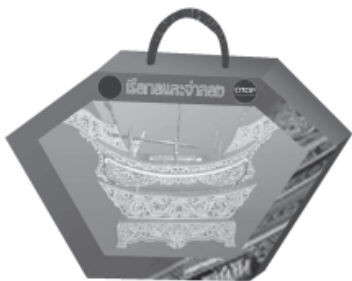
2. สถานศึกษาที่มีการเรียนการสอนทางด้านศิลปะหรือที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสามารถมอบหมายให้อาจารย์ผู้สอน และนักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ได้ โดยการแบ่งนักศึกษาออกเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มเก็บข้อมูลภาคทฤษฎีภาคสนาม และกลุ่มปฏิบัติการออกแบบบรรจุภัณฑ์ร่วมดำเนินการในแต่ละชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีการสร้างผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP สำหรับใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้รวมถึงจัดมีนักศึกษาที่สามารถสื่อสารภาษาท้องถิ่นได้ (ในบางแห่ง) จะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความชัดเจนและตรงต่อตามความต้องการของผู้ผลิตมากยิ่งขึ้น สำหรับนักศึกษาจะได้รับประสบการณ์ตรง ได้เรียนรู้ในวัฒนธรรมที่หลากหลาย

ของในแต่ละพื้นที่ และรู้จักกระบวนการแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริง ซึ่งไม่มีในห้องเรียนโดยในช่วงระยะเวลาที่เก็บข้อมูลนักศึกษาสามารถร่างภาพเพื่อเป็นต้นแบบก่อนการนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานจริงในขั้นตอนต่อไป ส่วนผู้ผลิตก็จะได้รับบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์สินค้าประเภทนั้นๆ ตรงกับความต้องการก่อนที่จะนำไปผลิตจริง

3. การเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญในเรื่องบรรจุภัณฑ์มาให้ความรู้แก่ผู้ผลิตในเรื่องของการออกแบบบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์แต่ละประเภท อาจจะอยู่ในฐานะพี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษา หรือเป็นวิทยากรในกิจกรรมแต่ละครั้ง ซึ่งสามารถจัดเป็นหลักสูตรเฉพาะในเรื่องของการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ต่างๆ และจัดให้มีการฝึกอบรมทักษะเชิงปฏิบัติการควบคู่กันไปด้วยจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบที่ 1 บรรจุภัณฑ์กล่องใส่เสื้อผ้าแฟชั่นบ้านเขาตม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ซึ่งเดิมยังเป็นเพียงการสร้างผลิตภัณฑ์และการบรรจุลงในซองพลาสติกแบบเรียบง่าย

ภาพประกอบที่ 2 การออกแบบบรรจุภัณฑ์เรือกอลและจำลองมีโครงสร้างที่สามารถป้องกันการชำรุดเสียหายและกำหนดรูปทรงหกเหลี่ยมแปลกตากว่าบรรจุภัณฑ์ทั่วๆ ไปเป็นการพัฒนาจากเดิมซึ่งเป็นเพียงผลิตภัณฑ์ที่ไม่มีการบรรจุลงในกล่องทำให้ไม่สะดวกในการขนส่งทั้งภายในและต่างประเทศ

ภาพประกอบที่ 3 ตัวอย่างบรรจุภัณฑ์ขนมปังแม่บ้าน เกษตรกรบ้านโคก อำเภोजะเอยีร์ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งจัดทำจำหน่ายในร้านค้าทั่วไป และร้านค้าประจำหมู่บ้านมีรูปทรงที่สะดุดตา สวยงามน่าสนใจมากขึ้น

ภาพประกอบที่ 4 บรรจุภัณฑ์อาหารประเภทของขบเคี้ยวถั่วอบสมุนไพร ซึ่งมีรายละเอียดเป็นไปตามมาตรฐานตามที่หน่วยงานกำหนด และจัดองค์ประกอบทางศิลปะด้วยการใช้สี การให้ค่าน้ำหนักก่อน-แก่ และเน้นรูปทรงที่เรียบง่าย สะดวกต่อการถือ หิ้ว ในส่วนด้านข้างบรรจุภัณฑ์สามารถใส่รายละเอียดอื่น ๆ เช่น คำขวัญจังหวัด ของดีแต่ละตำบล อำเภอ และสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละแห่งได้

ภาพประกอบที่ 5-7 บรรจุภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์ของสหกรณ์บ้านลำภู จังหวัดนครราชสีมา จะมีการใช้สีสีน รูปร่างรูปทรงของดอกไม้มาเป็นส่วนประกอบในการออกแบบซึ่งจะมีทั้งชนิดแบ่งเป็นข้อเดี่ยวๆ สามารถรวมกันได้เป็นหลายข้อ และแบบเป็นกล่องเพื่อสะดวกในการขนส่ง เป็นของฝากนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบที่ 9-10 โครงการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มผู้ผลิตในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของกรมส่งเสริมสหกรณ์จัดโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรพงศ์ อมรสกุล ร่วมกับคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในวันที่ 5-7 กรกฎาคม พ.ศ.2549 รุ่นที่ 1 ในหลักสูตรการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ โรงแรม ซี.เอส. ปัตตานี ซึ่งปัจจุบันได้จบหลักสูตรแล้ว

ภาพประกอบที่ 8 บรรจุภัณฑ์ผ้าคลุมผม ปักจักรกระโดด ตำบลกระโด อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ซึ่งพัฒนารูปทรงให้มีสีสีนที่สวยงามน่าสนใจตามแนวความคิดของตัวแทนผู้ผลิต โดยใช้เรือก้อและอันเป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่นภาคใต้มาเป็นจุดเด่นผสมผสานกับการใช้ดอกชบาอันเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดปัตตานีมาเป็นองค์ประกอบรองบนพื้นสีที่สดใสสวยงาม

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าทิศทางและแนวโน้มของการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้กำลังมีการพัฒนาขึ้นตามลำดับ หากได้รับการสนับสนุนจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และได้มีการประสานร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพร่วมกันคิดและทำก็จะช่วยให้บรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในแต่ละชุมชน ท้องถิ่นในแต่ละจังหวัดสามารถพัฒนาคุณภาพไปได้จนถึงระดับสากลอย่างแน่นอน

